

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNİN FELSEFİ TEMELLERİ 10

Prof. Dr. Veysel Sönmez

Kaynak: <http://www.sfusd.edu/schwww/sch618/Literature,%20Poetry/pageantTurkminyat.gif>
Erişim Tarihi: 22.06.2008

İ.Ö.1000'lere dayanan Türklerin tarihinde; ulusal kimliğin, yaşam alışkanlıklarının ve kültürün belirlenmesinde ve sürdürülmesinde etkili olan temel değişkenlerden birisi de benimsenen eğitim felsefesidir. Ancak aynı eğitim felsefesi zaman içinde tutucu bir nitelik kazanarak kurulan büyük imparatorluklarının çöküşünü de hazırlamıştır. Cumhuriyetle birlikte ortaya çıkan çağdaş eğitim felsefesi ulusun çağdaş değerler etrafında yeniden yapılanması sürecini ifade etmiştir. Bu ünite de İslamiyet öncesinde günümüze kadar Türk toplumunun sahip olduğu eğitim sistemlerini şekillendiren felsefi yaklaşımların özellikleri ve düşünürlerin yaklaşımları irdelenmiştir.

Amaçlar

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- *İslamiyet öncesi Türk toplumundaki eğitimin dayandığı felsefeyi kavramak*
- *İslamiyet sonrası eğitimin dayandığı felsefeyi açıklamak*
- *Selçuklularda ve Osmanlılarda eğitimin dayandığı felsefeyi tanımlamak*
- *Cumhuriyet dönemi eğitimin dayandığı felsefe kuramları kavramak için gerekli bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.*

Örnek Olay

Atatürk, Osmanlı eğitiminin son dönemleri için 1923'te şu teşhis ve tespitte bulunmuştur. "Her Maarif Nazırının, Vekilinin birer programı vardı. Memleketin maarifinde, çeşitli programların uygulanması yüzünden öğretim berbat hale gelmiştir. Bu yirmi otuz yıllık maarif müdürü memleketimizin çeşitli yerlerini dolaşmış, dediklerine göre, birbirine zıt birçok

programlar almış, uygulamış ve uygulatmıştır; çünkü hükümetin başına gelen her nazır, kendine göre bir program yapıyor, onu tamim ediyor, uygulamaya çalışıyor. Bir müddet sonra başka bir nazır geliyor, onu beğenmiyor, başka bir programı uygulatıyor... Eğitimimizin amacı, kendini, hayatı bilmeyen, her konuda yüzeysel bilgi sahibi, tüketici insan yetiştirmek olmuştur.... Bütün bu uygulama ve programlar ne veriyordu? Çokbilmiş, çok öğrenmiş bir takım insanlar... Ama neyi bilmiş? Bir takım nazariyatı bilmiş! Fakat neyi bilmemiş? Kendini bilmemiş, hayatı, ihtiyacı bilmemiş ve aç kalmış! İşte bu öğrenim tarzının uğursuz sonucu olarak denebilir ki, memlekette aydın olmak demek, çokbilmiş olmak demektir, sefalete, fakirliğe mahkûm olmak demektir.

Akyüz'ün (1997, ss. 291-292) Eğitim Tarihi adlı eserinden alınmıştır.

Anahtar Kavramlar

- *Gelenek*
- *Görenek*
- *Töre*
- *Hedef*
- *Natüralizm (Doğacılık)*
- *Daimicilik*
- *Esasicilik*
- *Pragmatizm*
- *Pozitivizm*
- *Yapılandırmacılık*

İÇİNDEKİLER

- *GİRİŞ*
- *İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUM YAPISI VE EĞİTİMİN DAYANDIĞI FELSEFE*
- *İSLÂMİYET SONRASI TÜRK TOPLUMUNDA EĞİTİMİN DAYANDIĞI FELSEFE*
- *SELÇUKLULARDA VE OSMANLILARDA EĞİTİM VE DAYANDIĞI FELSEFE*
- *CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİMİNİN DAYANDIĞI FELSEFE*

GİRİŞ

Medeniyetlerin kurulması ve varlıklarını sürdürmesi büyük ölçüde toplumsal yapılarında kabul gören eğitim felsefesinin bir ürünüdür. Benimsenen eğitim felsefesi toplumların içinde buldukları coğrafyadan, üretim biçimlerinden, kültürel birikimlerinden, yaşam alışkanlıklarından ve tarihsel geçmişlerinden etkilenir. Aynı zamanda eğitim felsefesi toplumlarda var olan düşün yapılarını etkileyerek toplumdaki kurumların üzerine kuruldukları sosyal normları, değerleri ve kısaca sistemleri etkiler. Eğitim felsefesi toplumların sosyal, kültürel, ahlaki ve tarihsel birikimlerine göre şekillenmesine karşın, içinde bulunulan dönemde yaşayan düşünürlerin görüşleri de dönemin eğitim felsefesinin anlaşılmasında dikkate alınması gereken önemli değişkenlerden biridir. Bu ünite, İslâmiyet öncesi Türk Toplumunu, İslâmî Türk Toplumunu ve Cumhuriyet Dönemi Türk Toplumunda eğitimin dayandığı felsefe ve düşünürler ele alınmıştır.

İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUM YAPISI VE EĞİTİMİN DAYANDIĞI FELSEFE

İslâmiyet öncesi Türk toplumundaki eğitim felsefesi, büyük ölçüde Türklerin yaşam biçimlerinden ve bu yaşam biçimini etkileyen ekonomik, toplumsal ve politik ortamlara dayanmaktadır. Türkler, İ.Ö. 1000 - İ.S. 453 yılları arasında Büyük Hun, Batı Hun, Göktürk (552-745), Uygur (745-840) devletlerini kurmuşlardır. Yaklaşık 1450 yıl süren bu dönemde yerleşik Uygur toplumu haricinde genelde göçebe bir yaşam tarzı sürdürmüşlerdir. Bu yaşam biçiminde savaş, hayvancılık ve bunlarla ilgili el zanaatları eğitimin temel konularını oluşturmuştur. Ayrıca Türklerin devlet kurdukları coğrafi, ekonomik ve politik çevre, onların yaşamlarını sürdürmeleri için bazı değerler oluşturmalarına etki etmiştir. Bu değerler asırlarca devam eden ve pek çok durumda sınınan ve topluma yarar sağlayan gelenek ve görenekler olarak belirlenmiş, günlük yaşamda geçerli ve düzenleyici öğeleri oluşturmuştur. İşte bu töreler, Türk toplum yaşamını düzenleyen, uyulması gerekli ve zorunlu kuralları, gelenek ve görenekleri kapsar (Ögel 1971, ss. 270-274).

Gelenek, saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılardır. Görenek ise, bir şeyi eskiden beri gördüğü gibi yapma alışkanlığı şeklinde tanımlanabilir. Gelenek ve görenekler ise töreyi oluşturmaktadır. Törelere göre İslâmiyet'ten önceki Türk toplumlarında genelde toplumsal hedefler, gelenek ve göreneklerden yani töreden oluşur. Bunlar;

- cihan imparatorluğu kurma
- hakan ve hatuna itaat etme
- yiğit, cesur, adil, iyi, güzel vb. olma
- anaya, babaya, büyüğe saygı gösterme, küçükleri koruma ve sevmeye
- hayvanları ve bitkileri tanıma ve koruma
- bağımsız yaşama
- yoksulun ve güçsüzün yanında olma ve onlara yardım etme
- dayanışma, danışma, paylaşma, bilge olma; sözünü tutma
- Türk yurdunu, milletini, töresini her ne pahasına olursa olsun koruma, yüceltme
- at binme, kılıç, ok, yay vb. en iyi şekilde kullanmadır.

Ayrıca hayvanları ehlileştirme; onları besleme, büyütme, üretme, onlardan yiyecek, içecek, giyecek elde etme de hedeflerin bir kısmını oluşturur. Demir, bakır, tunç vb. madenleri işleme, bunlardan araç-gereç yapma; çok önemli hedeflerdendir. Töreyi bozmak, ya da ona uymamak çok önemli ve affedilmez bir suçtur ve cezası ölümdür (Ergin 1970, s.6, s.170).

Toplum, göçebe olduğundan dolayı, yerleşik okul kurumu yoktur: Kişi, toplum ve aile tarafından cinsiyete göre eğitilmektedir. Erkekler; savaş, maden işleri, hayvancılık vb. kadınlar; ev işleri, çocuk büyütme vb. işlerle uğraşmaktadır. Böyle olmakla birlikte, kadınların da savaş oyunlarını öğrendikleri, ok, yay, kılıç vb. kullandıkları, ata bindikleri, avlandıkları, savaşlara katıldıkları bilinmektedir. Erkeklerle belirgin bir ayrıcalık tanınmamıştır. Hatta bazı durumlarda kız çocuklarının erkeklerden üstün tutuldukları zamanlar olmuştur. Kız çocuğun annesi (anaç), erkek çocuğun babası (ataç) gibi olması beklenmiştir (Ögel, 1971, ss. 551 - 552; İnan, 1973, ss. 70 - 73).

Eğitim ortamı, gerçek yaşamdır: Eğitimde esas olan gerçek durumlarda yaparak yaşayarak öğrenmektir. Örneğin küçük çocuklar önceleri at yerine koyunlara bindirilir; ava götürülür;

onlara kuş ve fareleri okla vurma alıştırmaları yaptırılır. Yapararak ve yaşayarak, taklit ederek, örnek alarak öğrenme ile kademeli yaklaşım kullanılır. Her çocuğa, yaptığı kahramanlık, güzel, iyi vb. bir işten sonra bir ad verilmiştir (Ergin, 1964, ss.30 - 31; Akyüz, 1997, ss. 3-12). *Sinama durumları yaşam içindeki gerçek durumlardır*: Kişi, yaşamın içinde sınanırdı. Yaşamın kendisi, savaş ve savaş oyunları, av, öğrenen bireyin yapıp ettikleri, ortaya koyduğu araç-gereç ve ürünler sinama durumlarının temel öğeleriydi. Kişinin gerçek yaşamdaki sinama durumlarında yapıp ettiklerine göre adı, unvanı, yeri gibi toplumsal statüsünün öğeleri belirlenirdi.

İslamiyet öncesi Türk toplumunda eğitim, genellikle doğacılık (natüralizm) felsefesi akımına uygundu: Doğacılık akımına göre eğitim gerçek yaşam ortamında, doğada yapılmalıdır. Kadın ve erkekler aynı eğitimden geçerler. Genellikle ayırım yoktur. Kişi toplumsal ve doğal ortamda karşılaştıkları güçlükleri giderecek biçimde yetiştirilmekteydi. Genellikle öğretmen bilge ve yaşlı kişilerdi. Aynı zamanda doğanın ve yaşamın kendisinin de öğretmen olduğu düşünülürdü. Yaşamdan ve doğadan bireyin öğreneceklerinin, yaşamda kalmasını ve sağlıklı bir yaşam sürmesini sağlayacağı görüşü benimsenmekteydi.

İslamiyet öncesi Türk toplumunda

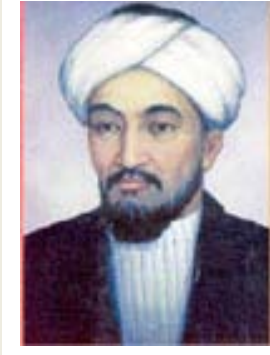
- **Eğitim felsefesi büyük ölçüde yaşam biçimleri gelenek, görenek ve törelerinden etkilenmiştir**
- **Toplum, göçebe olduğundan dolayı, yerleşik okul kurumu yoktur**
- **Eğitim ortamı ve sinama durumları, gerçek yaşamdır**
- **Eğitim doğacılık (natüralizm) felsefesi akımına uygundur**

İSLÂMİYET SONRASI TÜRK TOPLUMUNDA EĞİTİMİN DAYANDIĞI FELSEFE

Türkler IX. ve X. yüzyıllarda kitleler halinde Müslüman olmasıyla birlikte yeni kültürel değerlerle karşı karşıya kalmışlardır. Eski değerlerin bir kısmı, yeni kültürel değerlerle donatılmaya başlanmıştır. Türk toplumu, eski değerleriyle yani töresiyle, İslâmî değerleri sentezlemiş; fakat bununla kalmamış aynı zamanda eski Grek, Latin kültürüyle de bu değerleri zenginleştirmiştir. Böylece yeni kültürel değerler oluşturmuştur. Bu kültürel değerlerde baskın olan özellik, İslâmiyet'tir. İslâmiyet'e göre, tüm bu evreni yaratan, ebedî ve ezeli, mutlak bilge, adil, güzel, iyi vb. özelliklere sahip olan Allah'tır. Allah; buyruklarını Peygamber aracılığıyla kullarına bildirmiş ve bunlara uyulmasını buyurmuştur. Bunlar, uyulması gerekli kesin buyruklardır ve Kuran'da yazılıdır.

İslâmî Türk toplumunda; Çin, Hint, Fars, İslâm, Yunan, Latin, Anadolu, Mısır vb. uygarlıklarına kimi değer ve yaşam pratikleri Türk yaşam biçimi içinde sentezlenmiştir.

İslamiyet sonrası Türk toplumunda, içinde eğitiminde yer aldığı sosyal kurumları, değerleri ve normları etkileyen yeni felsefi düşünceler ortaya çıkmıştır. Bu düşünceler temelde tözü tanrı inancı etrafında tanımlayarak, bireyin taşıması gereken erdemleri, sorumlukları ve özellikleri yeniden şekillendirmiştir. Bu anlamda bireyin içinde bulunduğu ahlak anlayışı yeniden kurgulanırken, devlet ve sosyal düzenin devamı ve ideal olanın kurgulanmasında eğitim, öğretim ve öğretmen erdemleri ve özellikleriyle düşünce sistematığının merkezinde yer almıştır. Fârâbî, İbni Sina, Gazali ve İbni Rüş gibi İslam düşünürleri düşünce ve dünya görüşleriyle içinde eğitiminde bulunduğu geniş bir yelpazeyi etkileyen farklı felsefi yaklaşımlar ortaya koymuşlardır.

Fârâbî (870- 950): Eflatun, Aristo ve Yeni Eflatunculukla İslâmiyet'i birleştirmeye çalışan ilk Türk-İslâm filozofudur. Fârâbî'ye göre, tüm varlıklar Allah'tan çıkar ve tekrar O'na dönerler. Allah, 'vacib-ul vücud'tur; yani varlığını ve tözünü (cevher, zat) hiçbir şeye borçlu değildir. Ezeli ve ebedî, salt iyilik, akıl, güzellik, bilgelik vb. özelliklere sahiptir. Diğer varlıklar, Ondan sudur (çıkış, meydana geliş) yoluyla ortaya çıkar. Aristo'ya göre, Tanrı, evrenin merkezindedir; maddeye biçim verir. Fârâbî'de Allah ile madde arasında ikilik yoktur; madde, zorunluluğunu Allah'tan alır. Her şeyin varlık nedeni Allah'tır. Ondan olurlar ve ona dönerler. İnsanın en son amacı Allah'ı anlamak ve ona ulaşmaktır. Bunu tasavvufla sağlayabilir.

YÇ. İslamiyet ile Antik Yunan felsefesini birleştiren ilk filozof Farabidir.

Farabi'nin Ahlâk Anlayışı: Ahlâkı, bilim saptar. Mutluluk, insanın kendisine iyilik etmesiyle gerçekleşir. İyilik, zorla değil; özgürlük içinde ve isteyerek yapılmalıdır. O zaman iyilik, özüne uygun olur ve kişi mutluluğa erişir.

Farabi'ye Göre Devlet: Devlet tüm insanlığı içine alan, adil, bilgiye dayalı, sevgi, kardeşlik, iyiliğin vb. bulunduğu bir dünya devleti olma anlayışına dayanır. Bu devleti; aristokrat aydınlar yönetmelidir. Devleti yönetenin; peygamberlik hırkasını giymiş, Tanrısal bir Eflatun olması gereklidir. Böyle bir başkanın özelliklerini "organları tam, kusursuz, anlayışı ve belleği güçlü, zeki, öğrenmek ve öğretmek isteyen, güzel konuşan, perhize uyan, yalandan öğrenen, doğru söyleyen, nefesine güvenen, Allah'a tapan, adil ve işlerinde sebat eden" bir kişi olarak tanımlar. Üstelik başkan, aydınlar tarafından seçilmelidir. Böyle bir şehire (devlete), erdemli kenti (El Medinetü-l Fâzila) olarak tanımlar (Sena, 1974, ss. 100-105; Ana Britanica, 1988, ss.441-442; İslâm Ansiklopedisi, 1962; Ülken, 1957, s.113; İzmirli, 1938, ss.18-36; Türker, 1967, s.1. s.51).

Fârâbî'ye Göre Öğretim ve Eğitim: Öğretim ve eğitimi birbirinden ayırır. Öğretim, milletler ve şehirlerde nazarî (kuramsal) erdemleri var etmedir. Eğitim ise ahlâkî ve sanatsal erdemleri kazandırmadır. Öğretim, konuşmayla, bilgi aktarmayla olur. Eğitim ise, uygulamalı olarak meslekleri ve işleri öğrenme, beceri kazanmayla gerçekleşir. Bu tür işler ve sanatlar alışkanlıklarla kazanılır. Öğretim ve eğitim yapılırken, kolaydan zora, basitten karmaşığa, somuttan soyuta, yakından uzağa ilkesine uyulmalıdır (Ülken, 1957, s.183). Fârâbî öğretim yöntemi olarak iki yoldan söz eder. Birincisi; inandırıcı ve etkin sözler söyleyerek öğretme; ikincisi ise, zorlama yoludur. Zorlama yolu, kabul edilemez.

YÇ. Fârâbî'ye göre öğretim bilgiyi aktarmaktır. Bu konuşmayla olur. Oysa eğitim uygulamadır. Beceri, kişilik kazandırmadır ve yaşanarak kazanılır.

Fârâbî'ye Göre Eğitimci: Fârâbî'ye göre üç tür eğitimci vardır. Bunlar; aile reisi, öğretmen ve devlet başkanıdır. Aile reisi, ailenin içindekileri; öğretmen, çocuk ve gençleri; devlet başkanı milleti eğitir. O'na göre bir eğitimci de iki tür nitelik bulunmalıdır. Bunlar doğuştan gelen ve sonradan kazanılan niteliklerdir. Doğuştan gelenler; beden, zekâ, bellek, güzel konuşma,

öğrenme ve öğretme sevgisi, yeme, içme ve kadına düşkün olmama, doğruluğu sevmeye, yumuşak huylu, azim ve irade sahibi değildir. Sonradan kazanılanlar ise, bilgelik, bilginlik, aklını kullanabilme, toplumun yararını gözetme, iyi bir öğretici olma, güçlülere ve yorgunluğa dayanmadır.

İbni Sina (Avicenna - Üçüncü Aristo, 980 - 1037): İbni Sina'ya göre ruh, madde türünden değil, manevî bir tözdür ve bedenle beden olmasını sağlar. Bedenle birleşmeyen ruhun, bireysel varlığı yoktur. Onun tek ve kişisel oluşu, bedenle birleşmesinden ve onu bir araç olarak kullanmasından sonradır. Ruh ölmez; fakat beden ölümlüdür. Başka bir deyişle ruh, bedene eklenen, bedeni tamamlayan, bedenle etkinliklerini sağlayan bir güçler toplamıdır ve bitkisel, hayvansal, zihinsel olmak üzere üçe ayrılır. Ona göre, insanın ruhu kandil; bilim onun ışığı, tanrısal bilgelik ise, bu kandilin yağdır.

İbni Sina'nın Ahlâk Anlayışı: Ahlak anlayışında Eflatun ve Aristo çizgisindedir. En yüksek mutluluk, Allah'la insan aklının birleşmesidir. Ancak saf ve temiz insanlar, etkin aklın yardımıyla bu birleşmeyi sağlayabilir. Bu noktaya ulaşmak için, ruhun ve aklın temizlenmesi gerekir (Sena, 1974, ss.21-28; Ülken, 1957, s.201 ve s.302; Adıvar, 1970, ss.90-96; İslâm Ansiklopedisi, 1962; AnaBritannica, 1988, ss.438, 439).

İbni Sina'nın Eğitim Anlayışı: İbni Sina, eğitimin doğumla başlaması gerektiğini savunur. Çocuğa, babası iyi bir ad koymalı, her gün yıkanmalı, üsütölmemel, annesi tarafından günde iki üç kez emzirilmelidir. Ya da iyi bir sütana tutulmalıdır. Çocuk süttten kesildikten sonra, kötü huylar edinmeden eğitilmeye başlanmalıdır.

Çocuk, iyi arkadaşlarla oynamalı, onun tutarlı davranışları desteklenmeli, ona fazla baskı yapılmamalıdır. Yaptığı hatalar uygun bir biçimde düzeltilmeli, düzeltilmiyorsa, azarlanmalıdır. Yine bu tutarsız davranışlarını sürdürüyorsa, o zaman şiddete başvurulmalıdır.

Altı yaşına gelince okula gitmeli, 14 yaşına kadar öğrenim görmelidir. Çocuklar teker teker değil, birlikte eğitilmelidirler; çünkü tek tek eğitim hem çocuğa, hem de öğretmene sıkıntı verir. Üstelik teke tek eğitimde, öğrencilerin birbirlerinden öğrenecekleri de olmaz. Oysa birlikte eğitimde hem bu gerçekleşir, hem de çocuklar birbirleriyle yarışmaya başlarlar. Bu yarışma öğretimi tutarlı yönde etkiler. Ayrıca böyle bir eğitim ortamında, öğrenciler birbirlerine saygılı olmayı, başkasının haklarını korumayı da yaşayarak öğrenirler.

İbni Sina'ya göre okulda okutulacak dersler; Kur'an, din kuralları (Şeriat), dil, ahlâkî şiirler, beden eğitimi, sanat, meslekî beceriler vb.dir. Beden eğitimi dersinde; yürüyüş, yüksek atlama, top oynama, ip atlama, koşma, güreş, ata binme, kılıç kullanma vb. gibi beceriler kazandırılmalıdır. Din kuralları dersinde, İslâm'ın temel ilkeleri, bilimin yararları ve üstünlüğü, cahilliğin kötülüğü örneklerle işlenmelidir.

İbni Sina'ya Göre Öğretmen: Öğretmen, her çocuğun yeteneğini, ilgisini, zevkini araştırıp bilmeli; bunlara uygun bir sanatı ya da mesleği ona öğretmelidir. Öğretmen, dindar, dürüst, bilgili, insafli, temiz, kibar olmalı; çocuklarla sürekli ilgilenmeli, onları yalnız

birakmamalıdır. O; çocuğa karşı, ne onun küstahlık yapabileceği kadar yumuşak; ne de korkup soru sormayacağı kadar sert davranmalıdır. Öğretmen, meslek ve iş eğitiminde, gereken ortamlarda öğrencinin çabuk öğrenmesini ve davranışın kalıcılığını sağlamak için araç-gereç (eğitim teknolojisini) kullanmalıdır görüşünü savunur. Genç, öğrendiği meslek, ya da işle yaşamını kazanmaya başlayınca, babası onu iyi bir eşle evlendirip, artık evinden ayırmalıdır. Bu, onun kendine güvenini sağlar.

İbni Sina'ya Göre Eğitim ve Öğretim: Eğitim, kadın, erkek herkes içindir. Eğitim işini anne, baba yani aile yüklenmelidir. Çocuklar, oyunla eğitilmelidir; çünkü oyun çocuğun doğal bir etkinliğidir. İbni Sina'ya göre eğitim ve öğretimin altı türü vardır (Akyüz, 1997, ss. 21-27):

- **Düşünsel (Zihnî) öğretim:** Bu tür öğretimde, öğretmen genel bir konuyu, yaşamdan örnekler vererek açıklar. Söz gelişi kışın suyun donunca, kabını parçalayacağını belirterek nedenlerini ortaya koyar.
- **İş içinde (Sinaî) öğretim:** Öğretmen, testere, rende, burgu vb. gibi araç gereç kullanmayı ve bir iş yapmayı öğretir.
- **Ezberle (Telkinî) öğretimi** Öğretmen, şiirleri, otların adlarını vb. tekrar ettirerek öğretir.
- **Öğütle (Tedibî) öğretim:** Öğretmen öğüt vererek, bazı değerleri öğretir.
- **Taklitte öğretim:** Öğretmenin söylediklerinin, yapıp ettiklerinin öğrencilerce hemen yapılması, gösterilmesidir.
- **Nasihatle (Tenbihî) öğretim:** Öğrenciye, çevresinde karşılaştığı olayların nedenlerinin öğretilmesidir. Söz gelişi, cisimlerin yerçekimi nedeniyle düşmesi, yağmur yağması, yıldızların parlaması vb. gibi olguların öğretilmesinde nasihatle öğretim kullanılmalıdır.

Gazali (Haccetül İslâm, 1058 - 1111): Gazali'ye göre Tüm evrenin yaratıcısı Allah'tır. Evren O'nun tarafından yoktan var edilmiştir. Gazali'ye göre, evreni Allah, kendi hür iradesiyle yaratmıştır. Evren (âlem) ezeli ve ebedi (sonsuz) değildir. Ebedî, ezeli, mutlak irade ve kudret sahibi Allah'tır. Başı ve sonu belli olan evrense, yok olacaktır.

Gazali'ye göre, neden-sonuç bağlantısı zorunlu bir bağlantı değil, tersine alışkanlık bağlantısıdır. Doğa kanunları, Allah'ın eylemleridir. Yani bunlar Allah'ın koyduğu kanunlardır; çünkü evrendeki düzeni yaratan, koyan ve sürdüren Allah'tır. Öyleyse Allah, bu düzeni, kanunları her an değiştirebilir. Nitekim insanlara, peygambere yaptırdığı mucizelerle, bu düzeni değiştirebileceğini göstermiştir.

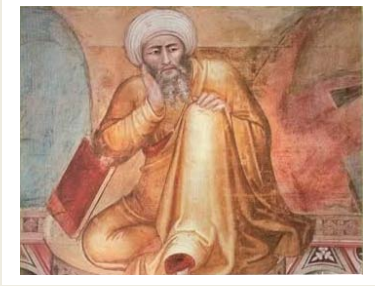
Duyu ve akılla gerçeğe ulaşılamaz; çünkü bunlarla elde edilen bilginin yanlış olduğu çoğu zaman görülmüştür. Doğru bilgi, ancak ve yalnız kalple elde edilebilir; çünkü akıl yanılabilir, fakat iman yanılmaz. Bu da sezgiyle sağlanır. Kişinin kalp gözü açıksa, gerçek aydınlığa, doğruya kavuşur. Aydınlığa, gerçeğe kalp gözüyle, sezgiyle ulaşılır; fakat onunla bir olunamaz. Yani Allah'a ulaşılabilir, fakat Allah olunamaz.

Gazali'nin Ahlak Anlayışı: Gazali'ye göre, ahlaklı insan, kesin bilgiye sahip olandır; çünkü kesin bilgi, hakiki ahlaktır. Bu tür ahlak anlayışında, makamdan, maldan, paradan, puldan vb.

özelliklerden yani insanı yüksek amaçlardan alı koyan tüm dünyevî (maddi) özelliklerden kaçmak gerekir.

Gazali'nin Eğitim Anlayışı: Gazali insanın, hem bu, hem de öteki dünya için yetiştirilmesini istediğinden onlara tıp, matematik, dinî bilgilerle; meslekî beceriler kazandırılmalıdır; fakat din ve şeriata aykırı felsefe gibi dersler okutulmamalıdır görüşündedir. Öğretmen sınıfta, ezber, tekrar, tartışma, dikkatli ve ayrıntılı tartışmayı kullanmalıdır; fakat bunların içinde tartışma ve düşünme önemlidir. "İki harfi anlamak, iki satır ezberlemekten iyidir. Bir saatlik tartışma, bir aylık tekrar değerindedir." önermeleriyle tartışma ve düşünmenin daha tutarlı olduğunu savunur.

Gazali'ye Göre Öğretmen: Öğretmen, çocuklara kendi çocukları gibi davranmalı; öğüt vermeli; kötü davranışı olanları uyarmalıdır. Örnek insan olmalı, Peygamber gibi davranmalıdır. Öğrencinin iyi hareketleri övülmeli, kötü davranışları olunca uyarılmalı; tekrar ederse, gizlice azarlanmalıdır. Son çare olarak dayağı önerir. Çocuğun geçmişte yaptığı hatalar, onun yüzüne her zaman vurulmamalıdır (Sena, 1974, ss. 208-213; İslâm Ansiklopedisi, 1962, ss. 976-977; AnaBritanica, 1988, ss.319-320; Ülken, 1957, s.45 ve s.70; Gazzali, 1980, ss.11-45).

İbni Rüşd (Averroes, 1126 - 1198): İbni Rüşd'te Fârâbî ve İbni Sina gibi Eflatun, Aristo ve Yeni Eflatuncuların görüşleriyle İslâmiyet'i sentezlemeye çalışmıştır. Arke (töz), Allah'tır. Allah, ilk hareket ettiricidir. Evren, sürekli bir değişme ve oluşum halindedir. Evren, zorunludur; olası değildir. Onun tözü (cevheri), madde ve biçimden oluşmuştur. Evren, öncesiz ve sonrasız bir birliktir. Ona yokluk, hiçlik vb. özellikler yüklenemez. Evren gerekir. O da Allah'tır.

Aristo mantığını benimser. Bütün insanların aklı, ilk akıldan çıktığı için bir birlik içindedir. Bu akıl ebedîdir. Tek tek insanların aklı ise, ölümlüdür. Kuran'ın bir görünüş (zahiri), bir de gizil (batinî) anlamı vardır. Sıradan insanlar, görünüşteki anlamını, bilginler ve filozoflar her ikisini de anlarlar.

İbni Rüşd de Eflatun gibi devleti filozof, bilge ve yaşlıların yönetmesini savunur. Devlet, insanları mutluluğa götürmeli, onlara erdemleri öğretmelidir. Kesinlikle insanlara eziyet, işkence, edilmemeli, birlik, kardeşlik, adalet vb. sağlanmalıdır. Toplum, organik bir bütündür. Bu nedenden dolayı, toplum yaşamına kadınlar da katılmalıdır; çünkü kadınlarla erkekler eşit haklara sahiptirler. Kadınlar iradelerini hür olarak kullanmalı, düşüncelerini açıklamalı, bilgin, fakih, kadı vb. olmalı; çalışma yaşamına katılmalıdırlar; eğer böyle olmazsa, devlet hem ekonomik, hem de politik açıdan zayıf düşer ve yıkılır. (İslâm Ansiklopedisi, 1962, s.12, s.76 ve s.81; Sena, 1974, ss.15-21; Ana Britanica, 1988, ss.437-438; İzmirli, 1938, s.26 ve s.40; Ülken, 1957, ss.48-70).

Y.Ç. İbni Rüşd'e göre kadınlar devlet yaşamında görev almalıdır; çünkü bu mutluluk ve gönenc için gereklidir.

SELÇUKLULAR ve OSMANLILARDA EĞİTİMİN DAYANDIĞI FELSEFE

İlk Selçuklu medresesi 1040 yılında Nişabur'da, Osmanlılarda ise 1330 yılında İznik'te kurulmuştur. İlkokullar; dar-ül talim, mektep, mektephane, dar-ül ilim, sübyan, mahalle mektebi vb. adlarla açılmıştır. Her mahalle ve köyde bu okullar vardır. Bu okullarda; Kur'an okuma, namaz kılma ve İslâm'ın kuralları öğretilmekteydi. Kur'an ezbere okutulmasına karşın, anlamı çoğu kez bilinmemekteydi (Akyüz, 1997, s.71 s.215). Ayrıca hem Selçuklularda, hem de Osmanlılarda şehzadelerin eğitimi için özel kurumlar oluşturulmuştur. Selçuklularda atabeylik, Osmanlılarda ise lalalık bu kurumlara verilen isimlerdir.

Medreselerde dersler; İslâm hukuku (fıkıh), Tanrının varlığı ve birliği bilgisi (kelâm), konuşma (belâgat), sözcükler ve dilbilgisi (mani), geometri (hesap, hendese), astronomi (heyet), felsefe (ilm-i hikmet), tarih, coğrafya, morfoloji, dilbilgisi (sarf), cümle yapısı (nahiv), hadis ve mantıktı (Akyüz 1985: 59-61). Bu dersler 16. yüzyılın sonuna dek okutulmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda ise, ağırlık İslâmî bilimlere yani fıkıh, kelâm, belagat, hadis vb. yöneliktir. Hesap, geometri, astronomi, felsefe, tarih ve coğrafya gibi dersler ya programlardan çıkarılmış, ya da gereği gibi işlenmemiştir.

Yenileşme, Tanzimat ve Mutlakıyet dönemlerinde ilkokullarda dersler; alfabe (elifba), Kur'an okuma (Kur'an, tecvid), din bilgisi (ilm-i hal), ahlâk, Osmanlıca dilbilgisi (sarf-ı Osmanî), imlâ, okuma (kıraat), Osmanlı tarihi, Osmanlı coğrafyası, hesap, güzel yazı, Kur'anın 30 cüzü (ecza-yı şerife) dir. Mühendis okulunda ise (Mühendishane-i Berri-i Hümayûn), din (ilmihal), Arapça, hesap, geometri, cebir, resim, coğrafya, Fransızca, felsefe, düzlem, trigonometri, integral, mekanik, koni hesapları, ateş talimi, lağım vb. dersler vardır (Akyüz, 1997, s.125).

19. yüzyılın son döneminde rüştiye (ortaokul) ve idadilerde (liselerde) okutulan dersler Kur'an, Türkçe, edebiyat ve ahlâk, resmî yazışma (kitabet-i resmiye), Arapça, Farsça, hukuka giriş (kavânin), hesap, muhasebe (usul-i defter), cebir, geometri, trigonometri, kozmografya, makine, kimya, biyoloji (mevalid), coğrafya, tarih, ekonomi (ilm-i servet), sağlık, güzel yazı, resim ve azınlıkların dilleri (elsine) temel derslerdir (Akyüz 1985, s.215).

Üniversite (darülfünun) ilâhiyat, edebiyat ve fen bölümü olarak 1900 yılında tekrar açılmıştır. İlahiyat bölümünde; tefsir, hadis, usul-i hadis, fıkıh, usul-i fıkıh, ilm-i kelâm ve İslâm tarihi; edebiyat bölümünde; Osmanlı edebiyatı, Arap, Fars ve Fransız edebiyatı, Osmanlı tarihi, dünya tarihi, eski eserler, psikoloji, ahlâk, felsefe ve mantık; fen bölümünde; cebir, geometri, olasılık, biyoloji, meteoroloji, kimya, zooloji, anatomi dersleri vardır (Unat, 1964 s.53; Ergin, 1977, s.1209; Akyüz, 1997, s.214).

Türk ve Osmanlı Eğitim Sistemi, Türk örfü ve İslâmî temellere dayanmaktadır. Belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için genelde eğitim durumlarında öğretmen merkezdedir. Bu duruma; "Bilginler, peygamberin varisleridir; onları sayan Allah ve Peygamberi saymış olur. Bilginlere itaat ediniz; çünkü onlar dünya ve ahretin kandilidir." hadisleri ve Türk örfündeki değerler etki etmiş olabilir. Bunların bir sonucu olarak, öğretmenin söylediği, kitapların yazdıkları, İslâm bilginlerinin ileri sürdükleri kesin doğrudur. Öğrenci bunlar üzerinde tartışmamalı, ezberleyip aynen söylemelidir.

Kuram ve uygulama arasındaki birlik sağlanması düşüncesi hâkimdir. Bunun için medrese ve ilkokullarda teke tek bir eğitim işe koşulmaktaydı. Öğrenci, kendisine verileni hazırlar, onu öğretmenin karşısında yapıp gösterir, ya da okuyup ezberden aynen söylerdi. Yanlıklar ve

eksikler anında düzeltilirdi. Ayrıca medrese öğrencileri, "kutsal aylarda" köylere, kasabalara gönderilir; uygulama yapmaları sağlanırdı.

Kalıcılığı sağlamak için, eğitim ortamında tekrara sıkça yer verilmekteydi. Ayrıca "Her erkek çocuk, ailesini geçindirecek bir iş ya da meslek sahibi olmalıdır." görüşünü tüm Türk-İslâm düşünürlerince savunulmaktaydı. Bu dönemde iş ve meslek sahibi olma, genelde "yaygın eğitimle" sağlanmaktaydı. Bunun için erkek çocuk bir ustanın yanına, iş ve meslek sahibi olmak için verilirdi. Bu tür eğitimde ise, gözlem, sınama-yanılma ve ustanın yönetiminde, gözetiminde yapma vb. gibi etkinlikler işe koşulmaktaydı.

"Öğrencinin yeteneği, ilgisi saptanmalı ve buna göre bir eğitim işe koşulmalıdır." görüşü Hüseyinoğlu Ali, Sadi, Kâtip Çelebi tarafından savunulmuştur. Bu görüş, Enderun'a, daha sonra da askerî okullara, mülkiyeye, darülfünuna vb. öğrenci seçilirken kullanılmıştır. Ayrıca, Hüseyinoğlu Ali "Bir ders, ya da konu tam öğretilmeden ötekine geçilmemeli, öğrenciye karşı sabırlı ve sevecen davranmalı, her öğrenciye uygun öğrenme ve öğretme yöntemi kullanılmalıdır." görüşlerini ileri sürer.

İkinci Meşrutiyet döneminde Ahmet Tevfik, İsmail Mahir, Ethem Nejat ve Şemsettin Sami "köylünün eğitilmesini" gereğini ortaya koymuşlardır. "Bunun için uygun yerlere köyün sorunlarını giderecek, köylülerin modern tarım ve hayvancılık yapmalarını sağlayacak okullar kurulması gereğine işaret etmiştir. Bu okullardan yetişenler; geldikleri köylere öğretmen olarak tekrar yollanmalı ve bu yolla köylü yetiştirilmelidir." görüşlerini savunurlar.

Anlamlı öğrenmeyi sağlamak için "Sokratik Tartışma" tekniği kullanılması, öğrencinin soru sorması ve yanıtlamasının sağlanması savunulmuş; çünkü anlayarak öğrenmenin, ezberden daha kalıcı olduğu düşünülmüştür (Gazzali, İbrahim Hakkı, Selim Sabit vb.). Araç-gereç kullanılması önemsenmiş, öğrencilerin oyun oynamasına, araştırma-inceleme yapmalarına izin verilmesi ön plana çıkarılmıştır. Doğru yanıtlayanların ödüllendirilmesi, çocuklara şefkatle yaklaşılması, öğretmenin adil, bilge, sevecen, fakat otoriter, İslâmî bilgi ve becerilerle donanık, iyi ve güzel huylu, hoşgörülü vb. gibi özelliklere sahip olması ön plana çıkarılmıştır. Öğrenciye kademeli yaklaşılmalı, okul bir cennete çevrilmeli görüşü temel idealler arasında yer almıştır. Ancak Selim Sabit hariç; diğer tüm Türk-İslâm düşünürleri "Öğrenciye dayak atılmalıdır." görüşündedirler. Gerektiği zaman, öğrenci tüm nasihat ve uyarılara rağmen, yanlış ve tutarsız davranışı göstermede ısrar ediyorsa, öğretmence dövülmelidir. Bu görüş tüm eğitim sisteminde genellikle kabul görmüştür.

Sınama durumlarında genelde ezbere dayalı sorular hakim olmuş. İş ve meslek eğitiminde ise, bizzat işi, mesleğin gereklerini yapıp göstermesi yeni bir ürün ortaya koyması önemsenmiştir. Öğrencilerin görmediği ve derste işlenmeyen konulardan soru sorulamamalıdır ilkesi de kabul gören ilkeler arasındadır.

Tüm bu değişik görüşlerin savunulduğu Türk-Osmanlı eğitim sisteminde, 16. yüzyılın ikinci yarısına dek, bilim, araştırma, inceleme, gözlem, anlayarak öğrenme, tartışma, kuram ve uygulamayı birlikte götürme genelde medreselerde işe koşulmuştur. Müderris ve öğretmenler bilge, adil, otoriter, iyi ve güzel huylu, İslâmî değerlerle donanık, görevine düşkün vb. özellikleri taşıyan kişiler olarak görülmektedir. Oysa, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medreseler bozulmuş, özellikle de 17., 18., 19. yüzyıllarda "Skolastik Düşünce" eğitim sistemine egemen olmuştur. Cahil, alanını dahi bilmeyen, bilim ve teknikten habersiz kişiler müderris ve öğretmen olmuş; kitapların yazdıkları, İslâm bilginlerinin söyledikleri yüzde yüz

doğru kabul edilmiştir (Koçi Bey, Kâtip Çelebi, Ebüziyya Tevfik, Namık Kemal, Ali Suvai vb.). Bu yüzyıllarda medreselerden yetişenler genellikle her türlü bilimsel ve teknik gelişmeyi kâfirlik, bunları benimseyip savunan ve uygulayanları da din düşmanı kabul etmişlerdir. Tüm bunların ve ekonomik, politik, toplumsal nedenlerin bir sonucu olarak Kur'an ezberleyen, bağınaz, bilim ve teknikten habersiz, her türlü gelişme ve yenileşmeye karşı, çekingen, yaratıcı olmayan, körü körüne otoriteye bağlı, tutarlı değerlerden yoksun, aşağılık duygusu içinde bocalayan, her şeyi Allah'tan bekleyen vb. özelliklerle donanık kişiler yetişmiştir.

Diğer yandan, özellikle de Tanzimat Fermanından sonra, Batı eğitim (Fransız, İngiliz, Alman) sistemi benimsenmeye başlanmış, fakat bu anlayışla eğitim yapan okullardan az sayıda insan yetişmiştir. Devletin kurtarılması ve tekrar eski gücüne ulaşması için, Mehmet Akif gibi düşünenler; Batıdan bilim ve teknolojiyi almayı, fakat İslâmî değerlere dönmeyi; Tevfik Fikret gibi olanlar, tümüyle Batılılaşmayı; Ziya Gökalp gibiler ise Batılılaşmak, İslâmlaşmak ve Türkleşmeyi ileri sürmüşlerdir. Bu çeşitli görüşlerin hiçbiri, bu dönemde uygulanamamıştır (Akyüz 1997,s. 287, s.403; Gökalp, 1966, s. 5, s.125; Ülken, 1966, s.605, s.713).

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde Osmanlı İmparatorluğunda son dönemine ilişkin eğitimin dayandığı felsefenin özelliklerinde bazıları şu biçimde sıralanabilir (Topses, 1982):

- Eğitim daha çok kimi bürokratik seçkinler tarafından önemi anlaşılmış, ancak kitlesel bir nitelik kazanmamış bir süreçti. 1876 tarihli Osmanlı anayasasının (Kanun-i Esasi) 15, 16, 110 ve 114. maddeleri eğitim ve öğretime yer vermesine ve devletin eğitim yükümlüğünü kabul etmesine karşın, kitlesel bir eğitimi gerçekleştirmeye yönelik bir birbiriyle tutarlı bir yapı, sistem ve eğitim felsefesi geliştirilememiştir.
- Eğitim felsefesine ilişkin görüşler kimi bürokratik seçkinler ve aydınlar tarafından ortaya atılmasına karşın devletin benimsediği belirgin bir eğitim felsefesi yoktur.
- Tanzimat, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet ideolojilerinin getirdiği yeni devlet felsefesi ve öngördüğü eğitim etkinlikleri merkezi yönetimce üstten zorlanarak kabul ettirmeye çalışırken, sosyal ve ekonomik yapıdan kaynaklanan değerler, inançlar ve normlar tepeden gelen değerlerle çatışmış ve daha da önemlisi kitlelere ulaşamamıştır.
- Osmanlı Türk toplumunda çeşitli süreçler sonrasında ortaya çıkan düşün akımları, söz gelimi İslamcılık, Batıcılık, Ulusçuluk, Türkçülük, Yeni Osmanlıcılık, Tanzimatçılık ve Batıdan ithal edilen olguculuk (pozitivistim), kurumsalcılık, materyalizm (maddecilik), yararcılık (pragmatizm), varoluşçuk (eksistanyalizim) eğitim sistemine yansırken toplumsal yapının temellerine yabancılaşmış, toplumun sosyal ve kültürel yapısıyla uyum sağlamış, teke tek ideolojik duruşlar olarak yüzeysel kalmıştır.
- Vatandaş kimliği henüz benimsenmediğinden daha çok ümmet kültürüne dayalı birey yetiştirmek eğitim genel niteliklerinden

CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİMİNİN DAYANDIĞI FELSEFE

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde eğitim sisteminde birbirleriyle çelişen değişik okul sistemleri vardır. Bu okul sistemleri; tekke ve mahalle mekteplerinde sürdürülen geleneksel eğitim, lonca ve meslekî teşkilatlarda yapılan iş ve meslek eğitimi, batı etkisiyle açılan okullarda ve azınlık okullarında sürdürülen eğitimi içermektedir.

Cumhuriyet dönemi, Kemalizm ekseninde cumhuriyet ideolojisi çizgisinde eğitim sisteminin ve eğitim felsefesinin birleştirilip kuramsal ve uygulama alanında yapılmış çalışmalarının temelini oluşturur (Topses, 1982).

1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (öğretim birliği) yasasıyla tüm okul sistemleri, ortadan kaldırılmış ve Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî ideolojisine göre Millî Eğitimin hedefleri, okul sistemleri, dersler ve içerik yeniden düzenlenmiş ve bu düzenlemeler yapılırken Türkiye'ye Dewey, Künhe, Albert Malche ve Omer Buyse gibi yabancı uzmanlar çağrılmış, görüşleri alınmıştır.

Bu dönemin eğitim anlayışına, Osmanlı dönemi düşünürleri Atatürk, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hasan Ali Yücel, İsmail Hakkı Tonguç ve Rüştü Uzel gibi pek çok kişinin katkıları olmuştur. Türk toplumunun ekonomik, politik ve sosyal yapısı, Batı dünyasının etkisi, bilim ve teknikteki gelişmeler, yabancı uzmanların görüşleri Cumhuriyet dönemindeki eğitim anlayışını etkilemiş ve geliştirmiştir.

Özellikle Atatürk'ün; "Eğitim; millî, bilime dayalı, işe yarar ve üretici, yeni kuşakların fazilet, düzen, disiplin duygularını geliştirici, toplumu cehaletten kurtarıcı, onun bilgi ve ahlâk düzeyini yükseltici, yeteneklerini ortaya çıkarıcı ve geliştirici nitelikte olmalıdır." görüşü eğitim anlayışının temel noktalarını ortaya koymuş ve sistemin buna göre düzenlenmesini sağlamıştır.

Ulusal eğitim sistemin kurulmasında Mustafa Kemal'in felsefe ve eğitime ilişkin görüşleri eğitim sisteminin üzerine kurulduğu felsefeyi etkileyen önemli değişkenler arasında yer alır. Tezcan'ın (1992) Bozdağ'dan (1988) aktardıkları dikkate alındığında Mustafa Kemal eğitiminde yer aldığı tüm yaşam alanında felsefeyi yaşamın merkezine yerleştirdiği görülmektedir. Ona göre "*Felsefe evren karşısında insanın akılcı davranışlarıdır. Bu yüzden felsefe bilmeyen insan edebiyatçı da politikacı da olamaz. Felsefe bilmeyen asker belki bir savaş kazanır ama savaşı anlayamaz.*". Atatürk felsefi açıdan olgucu (pozitivist), işlevselci (foksiyonalist), yararçı (pragmatist), insancıl (hümanist) gerçekçi (realist) ve akılcı (rasyonalist) olarak nitelenmektedir. Bu nedenle felsefi tutumda tüm bu akımları bütünleştiren ve eyleme dönüştüren bir yaklaşımı benimsemiştir. Örneğin, Mustafa Kemal'in "...Bir taraftan cehaletin giderilmesiyle uğraşırken bir taraftan da çocuklarımızı toplumsal ve ekonomik yaşamlarında verimli, başarılı kılabilme için gerekli olan bilgi ve becerileri iş içinde iş aracılığıyla vermek eğitim yönetimimizin temelini oluşturmalıdır." sözleri benimsediği yararçı felsefeye yönelik vurguyu ortaya koymaktadır (Tezcan, 1992). Bunun yanı sıra belirlediği ilkeler, eğitimi ve öğretmenleri ulusal kalkınmanın merkezine yerleştirmesi, ülkedeki tüm kesimlere eğitim hizmeti götürme çabalarına ilişkin sözleri ve eylemleri eğitimde olgucu, insancıl ve akılcı eğitim felsefelerini işe koşmaya yönelik çabalarının bir göstergesidir.

Cumhuriyet dönemi eğitim felsefesine damgasını vuran önemli uygulamalardan birisi de Köy Enstitüleri'dir. İş için iş içinde eğitim" ilkesini gerçekleştirmek üzere 1940'lerden itibaren ülke genelinde köy enstitüleri kurulmuştur.

Köy Enstitüleri: Köy enstitüleri düşüncesi Türk eğitim tarihinde yeni değildi. Köyün eğitim yoluyla kalkınmasına ilişkin çeşitli görüşleri Ahmet Tevfik, İsmail Mahir Efendi, Ethem Nejat, Mustafa Şekip, Sabri Cemil, M. Şemsettin Günaltay ileri sürmüşlerdir (Akyüz, 1997, ss. 274-278). Köylünün eğitilmesi Çekoslovakya, İsviçre, Danimarka, Almanya ve İsveç'te

18. ve 19. yüzyıllarda gündeme gelmiş ve uygulamaya konmuştur. Köy Enstitüleri'nin mimarlarından İsmail Hakkı Tonguç Almanya'da eğitim görmüş, Leibzig İş Eğitimi Semineri'ne katılmış, "iş eğitimi" üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu arada Elişleri Rehberi (1927), Resim-elışleri ve Sanat Eğitimi (1932) derlemesi, Kerschensteiner'den çevirdiği 'Öğretmenin Ruhü ve Öğretmen Yetiştirme' Meselesi adlı yapıtlarıyla Tonguç görüşlerini olgunlaştırmıştır. Ayrıca Pestalozzi ve J. Dewey' yi de inceleyen Tonguç; 'Muhtıra', 'Köyde Eğitim', 'Canlandırılacak Köy' ve 'İlköğretim Kavramı' adlı yapıtlarıyla bir senteze gitmiş; kendi eğitim anlayışını oluşturup uygulamıştır.

Köy Enstitüleri ve Sosyo-Ekonomik Kalkınma: 1935 yıllarında Türkiye nüfusunun 80'i köylerde yaşamaktadır. Köylerin büyük bir çoğunluğunda su, yol, elektrik, sağlık ocağı, okul yoktur. İlkel bir yaşam vardır, yokluk, hastalık kol gezmektedir. Toplumsal bir kalkınma için bu durumun değiştirilmesi gerekmektedir. Çağdaş bir tarım, hayvancılık, sağlıklı bir yaşam ancak eğitimle gerçekleştirilebilir düşüncesi baskındır. Bu nedenden dolayı, Türkiye'nin kalkınmasına köyden başlanmalı, köyler her yönüyle ele alınıp geliştirilmeliydi: "Eğitim toplum hayatından kopuk olursa, yani hayatın kendisi değil de bazı pedagogların ileri sürdüğü gibi, hayata hazırlık olarak programlanırsa, günün birinde kendi yaşamsal durumunu anlamaktan aciz kalabilirdi." İşte tüm bu gerekçelerden dolayı "iş için iş içinde eğitim" ilkesi temel alınarak, 1940'lardan başlayarak dört eğitim ve kalkınma bölgesine ayrılan Anadolu'nun her kesiminde bir enstitü kurulmasına hemen başlandı. Edirne'den Kars'a, Trabzon'dan Antalya'ya, Malatya'dan Kastamonu'ya uzanan bölgelerin içindeki o ıssız köylerde, geniş topraklar üstünde, parasız yatılı, kızılı erkekli, bin öğrenci alacak genişlikte 20 enstitü harıl harıl çalışmaya başlamıştı. Enstitü öğrencileri ve öğretmenleri yalnız kendi enstitülerini kurmakla kalmadılar. Ülkenin dört bucağına serpilmiş kardeş enstitülere, köy okullarının kuruluşuna da emeklerini kattılar.

Köy Enstitülerinde Eğitim Öğretimin Niteliği: Ortaya koyduğu alternatif eğitim paradigmasıyla Köy Enstitüleri Türk eğitim felsefesinde özgün bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Köy enstitülerinin alternatif eğitim paradigmasının altını çizen niteliklerinden bazıları şöyle sıralanabilir:

- *Eğitim ve öğretimin konularının günlük yaşamla bağlantılı olarak iş içinde öğrenilmesi:* Ekilip biçilen, çadır hayatından başlanarak yeni binalar kurulan, hayvan beslenen bir kurumda fizik, kimya, aritmetik ve geometri derslerini bu olaylarla bağlantılı olarak öğretilirdi. Öğretmenler, öğrencilere yurdun tarihsel değerlerini tanıtmaya, onları yurt gezilerine çıkarmaya, öğrencileri yazılı metin üzerinde çalıştırmaya, derste harita, resim ve çeşitli araçlardan yararlanmaya, yazılı inceleme yapmaya hazırlama gibi yöntemleri benimser ve uygularlardı.
- *Felsefe, sanat ve müzik öğretiminin eğitim sürecinin bütünleşik öğeleri olması:* Felsefe, sanat, müzik, bilim, teknik; hayattan korkmayanlarla, onları seven, kayıtsız şartsız bir tutkuyla bağlanabilen insanlarla yaratılır. Onu için bu olanakları içinde saklayan halka dönmek ve halktan güç ve esin alma. " fikri egemendi. Her enstitüde başta radyo olmak üzere, gramofon, mandolin, davul, zurna, kaval gibi müzik aletlerinin bulunması şarttır. Tiyatro oyunları seçilirken çok dikkat etmek, çocukların en çok hoşlandıkları şeyleri seçerek programa almak yolu tutulmalıdır. Köylerde yaşamakta olan ulusal oyunları öğrenciler iyice öğrendikten sonra öteki enstitülerle iletişim yoluyla, orada oynanmakta olan oyunların öğretilmesi de sağlanacaktır.

- *İş içinde işbirlikli öğrenme yaşantısının temel olması:* Enstitülerin bütün işleri nöbetle öğretmen ve öğrenci tarafından görülmektedir. Bu kurumlarda çamaşır yıkama, hasta bakma gibi birkaç iş dışındaki hizmetler için öteki okullarda olduğu gibi hademe kullanılmaz. Herkes kendi işini geniş ölçüde kendi görür. Topluluğu ilgilendiren bütün işler, nöbetçi öğretmenler ve öğrenciler tarafından gerçekleştirilip yönetilir.
- *Entelektüel insan, entelektüel öğretmen yetiştirmenin esas olması:* Aydınları serbest okuma alışkanlığı kazanmayan toplumlarda, düşündüğünü yazan ve açıklayan pek az insan olur. Böyle insanların kıt olduğu yerlerde, fikir hayatı canlanamaz. Toplumun en önemli işleri, kanılarını saklayan, esen rüzgâra göre fikir değiştiren kişilerin elinde kalır. Bu gibiler asla ilke adamı olamazlar, günlük politik havaya göre yön değiştirirler. Öğretmenlik mesleği fikirsiz, ilkesiz insanlarla güçlenemez. Hayatın isteklerine göre eğitilmemiş bireylerde oluşan bir toplum, çeşitli sosyal bunalımlara, şiddetli sarsıntılara uğramakta ve kolayca çöküverecek bir duruma gelmektedir. Bu nedenle bütün zorlukları göze alarak eğitim bilimi bilisel esaslara göre öğrenmek, ilgililer için ulusal bir görevdir. Köy, işten kaçan, nefret eden, edilgen öğretmen değil, işi seven, ona sarılan, canlı ve hareketli öğretmenler ister. Yeni öğretmenler, çocukları iş içinde yoğura yoğura, bireyleri mutluluk denizinde yüzen bir vatan yaratmalıdır.
- *Demokratik yurttaş kimliğinin merkezde tanımlanması:* Demokrasinin gelişip tutunabilmesi her şeyden önce eşit haklara sahip ve çağımız uygarlığının gereklerine göre çalışabilen, görevi her şeyin üstünde tutan demokrat yurttaşların varlığına bağlıdır. Bir ülkede demokrasinin yerleşip kökleşmesinin birinci koşulu eğitim düzenini demokratlaştırmak, yeteneklere tüm eğitim yollarını açık tutmak, yurttaşlar arasında farklar yaratan seçkin eğitim sistemine son vermek, okulları hak ve adalet ilkelerine göre örgütlemektir. Eğitim ortamında doğrudan demokrasi kullanılmalı, herkes her işte görev ve sorumluluk almalıdır. Bu demokrasi için kaçınılmaz bir koşuldur. Öğrenci kesinlikle dövülmemelidir. Çağdaş, bilimsel bir eğitim verilmelidir. Öğrencinin kafası ve eli birlikte işlemelidir. Çok yönlü düşünen bireyler olmalıdır.
- *Öğrenci değerlendirmesinin bir bütün olarak ele alınması:* Değerlendirmede öğrenci bir bütün olarak düşünülmeli ve yaptıkları, ortaya koydukları, arkadaşlarıyla geçimi, iletişim kurması, görev ve sorumluluk anlayışı, demokratik tutumu, ilgisi, güdülenmişliği vb. göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Not bir silah olarak kullanılmamalıdır.

J. Dewey'nin "Köy enstitüleri hayalimdeki okullardır." diyerek savunduğu bu kurumlar, 1954'de amaçlarından saptırılarak klasik öğretmen okullarına dönüştürülmüştür. Böylece Türk eğitim sistemi çok büyük bir kayba uğramış; kalkınması büyük oranda engellenmiştir. Bizim vazgeçtiğimiz köy enstitüleri modelini, Hindistan, Endonezya, Malezya vb. devletler alıp uygulamışlardır. Bugün bile köy enstitülerinden çıkarılıp uygulanacak pek çok ders vardır.

Cumhuriyet dönemine ilişkin eğitim sistemi, genelde Pragmatik felsefeye ve onun eğitimde uzantısı olan İlerlemecilik akımına dayanmaktadır. Bu dönemdeki anayasalar, görüş belirten tüm hükümet programları İlerlemecilik eğitim akımının özelliklerini taşımaktadır. Anayasalar, yasalar ve hükümet programlarında İlerlemecilik akımını kuramsal olarak savunulurken, uygulamalar (köy enstitüleri hariç) bu doğrultuda gelişmemiştir. Genellikle her dereceli okulda İlerlemecilik değil, Esasicilik ve Daimicilik temele alınmış ve uygulanmıştır. Başka

bir deyişle öğrenci değil öğretmen ve konular merkeze alınmış, bilimsel yöntemi kullanan, özgür ve esnek düşünen, demokratik, laik, sosyal adaletçi, sevgi ve saygı dolu insan yerine; genellikle öğretmenin söylediklerini, kitapların yazdıklarını ezberleyen, bildiklerinin yüzde yüz doğru olduğunu savunan, çekingen, taklitçi, diktacı eğilimleri baskın, yaşamdan kopuk, skolâstik düşünce sistemine sahip, aşağılık duygusu içinde olan, her şeyi başkasından ve devletten bekleyen, hazıra konan, doyumsuz ve sorumsuz, kısa yoldan köşe dönmeye çalışan, Batı ya da Doğu hayranı özelliklerine sahip ezik, şımarık kişiler yetiştirilmiştir. Ayrıca sistem kuramsal olarak her kişinin ilgi, yetenek ve istekleri doğrultusunda eğitilmesini savunurken, uygulamada bu özellikler genelde dikkate alınmamış, tersine eleyici bir yaklaşım işe koşulmuştur (Ertürk 1971, ss.18-65; Sönmez, 1994).

Türk eğitim dizgesi, özellikle 1950'den sonra yazboz tahtasına dönmüştür. Her gelen hükümet, yeniden düzenleme ya da yenileşme çalışmalarına kalkışmış, özellikle kopyalama dönemi olarak adlandırılabilir ithal kavram ve sistemler dönemi başlamıştır. Amerika Birleşik Devletlerinin eğitim sistemi, küçük değişikliklerle aynen alınıp uygulanmaya konmuştur. Deneyimlerden yararlanarak Türkiye'ye uygun bir eğitim sistemi oluşturulacağına, diğer devletlerin eğitim sistemlerinin aynen alınması yoluna gidilmiştir. Bunların sonunda eğitim sistemi yamalı bir bohça haline gelmiştir. Son dönemde ise, Avrupa Birliği'nin değerleri ön plana çıkmış, tüm okul programları yararçı felsefenin eğitimde uygulanışı olan yapılandırmacı, (yeniden oluşturmacı) anlayışa göre düzenlenmiş ve uygulamaya konmuştur. Böyle olmasına karşın okullardaki uygulamalarda ve öğretmenlerde esasıcı ve daimici anlayış baskındır; çünkü öğretmen, veli ve öğrenci eski davranışlarını örtük programla sürdürmektedirler. Öğrencinin derste yapacaklarını veliler evde performans ödevi olarak yapmakta, okullarda öğreneceklerini ise, dershanelerde kazanmaya çalışmaktadırlar. Türk eğitim sistemi veliye ve dershaneyle teslim edilmiştir. İlköğretimin ikinci kademesi ve orta öğretim çökmüştür; öğrenciler yalnız diploma almak için okula gelmektedirler. Okul adres, öğretmen sorumlu durumuna getirilmiştir. Okulda öğreneceklerini öğrenciler dershanelerde kazanmaya çalışmaktadırlar; çünkü okul ve öğretmen işgörülerini kaybetmiştir. Bu durum yükseköğretimi de etkilemektedir. Belli bir süre sonra yüksek öğretim de dershanelere kayacaktır. Bu süreçte istendik davranışlarla donanık kişiler yetiştirmek zorlaşacaktır. Nitekim Türkiye'de eğitim ters işlemektedir. Eğitimin süresi ve düzeyi yükseldikçe yetişen kişideki istendik davranışların sayısının hem nitelik, hem de nicelik olarak artması beklenir. Oysa Türk eğitim sisteminde bir kişi ne kadar çok eğitim almışsa o denli tutarsız, istenmedik davranışlarla donanık hale gelmiştir.

Özet

İslamiyet öncesi Türk toplumundaki Eğitimin dayandığı felsefeyi kavramak

Göçebe Türk toplumunda eğitim doğanın ve toplumun koşullarına göre yapılmaktaydı. Doğacı bir anlayış baskındı. Kadın erkek ayırımı yoktur. Gelenek, görenek ve özellikle de töre önemlidir. Toplum, göçebe olduğundan dolayı, yerleşik okul kurumu yoktu. Eğitim ortamı, gerçek yaşamdı. Sınama durumları yaşam içindeki gerçek durumlardı. İslamiyet öncesi Türk toplumunda eğitim, genellikle doğacılık (natüralizm) felsefesi akımına uygundu

İslamiyet sonrası eğitimin dayandığı felsefeyi açıklamak

Türk toplumu, eski değerleriyle yani töresiyle, İslâmî değerleri sentezledi; fakat bununla kalmadı. Aynı zamanda eski Grek, Latin kültürüyle de bu değerleri zenginleştirdiler. Böylece yeni kültürel değerler oluştu. Bu kültürel değerlerde baskın olan özellik, İslâmîyet idi. Fârâbî, İbni Sina, Gazali ve İbni Rüşd gibi İslam düşünürleri düşünce ve dünya görüşleriyle içinde eğitiminde bulunduğu geniş bir yelpazeyi etkileyen farklı felsefi yaklaşımlar ortaya koydular.

Selçuklularda ve Osmanlılarda eğitimin dayandığı felsefeyi tanımlamak

Türk-Osmanlı eğitim sisteminde, 16. yüzyılın ikinci yarısına dek, bilim, araştırma, inceleme, gözlem, anlayarak öğrenme, tartışma, kuram ve uygulamayı birlikte götürme genelde medreselerde işe koşulmuştur. Müderris ve öğretmenler bilge, adil, otoriter, iyi ve güzel huylu, İslâmî değerlerle donanık, görevine düşkün vb. özellikleri taşıyan kişiler olarak görülmektedir. Oysa, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medreseler bozulmuş, özellikle de 17., 18., 19. yüzyıllarda "Skolastik Düşünce" eğitim sistemine egemen olmuştur.

Cumhuriyet dönemi eğitimin dayandığı felsefeyi kuramları kavramak

Cumhuriyet döneminde ise Atatürk'ün eğitim anlayışı temele konmuştur. Bu eğitim anlayışında milliyetçilik, laiklik, aklilik, işe yararlık, bilimsellik, dünyevilik, kadın erkek herkesin eğitilmesi, karma bir eğitim, özgür yurttaş yetiştirme, cumhuriyetçilik gibi değerler eğitimin özünü oluşturmuştur. Bu anlayışa dayanarak köyün, giderek ülkenin kalkınmasını sağlamak için köy enstitüleri açılmış; fakat onlar da kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Köy enstitüleri Türk Eğitim dizgesine özgü ve özgün bir eğitim uygulamasıdır. 1946'tan sonra eğitim dizgesi yamalı bohçaya çevrilmiş; her gelen hükümet ve bakan dizgeyi kendine göre düzeltmeye kalkmıştır. Yetişekler genellikle ABD'den kopya edilmiş, bu da olumsuz ve istenmedik sonuçların ortaya çıkmasına ve bilimsel yetişek düzenleme, uygulama, değerlendirme ve geliştirme anlayışından sapılmasına neden olmuştur. Genellikle Pragmatik felsefeye dayalı ilerlemeci ve yeniden yapılandırmacı eğitim akımları temele alınmış; fakat uygulamada esasicilik ve daimicilik sürdürülmüştür.

Başvurulacak ve Yararlanacak Kaynaklar

- Adivar, A. A. (1970). **Osmanlı Türklerinde İlim**. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Akyüz, Y.(1997). **Türk Eğitim Tarihi**. İstanbul: İstanbul Kültür Yayınları No.1.
- AnaBritannica**. Çeşitli Ciltler ve Maddeler. İstanbul.
- Ergin, M. (1964). **Dede Korkut Kitabı**. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ertürk, S. (1971). **On Yıl Öncesine Kıyasla Öğretmen Davranışları**. (Yayımlanmamış araştırma.). HÜMEF.Ankara.
- Farabi.1956. **El Medinetü'l Fazıla**. (Çevi N. Danışman). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gazali, Ebu Hamit Muhammed. (1980). **Ey Oğul**. (Çev. A. Serdaroğlu). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gökalp, Z. (1966). **Türkçülüğün Esasları**. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gökyay, O. Ş. (1963). **Dede Korkut**. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- İnan, M. R. (1973). **Bir Üstün Adam**. Ankara:Öğretmen Yayınları.
- İslam Ansiklopedisi**. Çeşitli Ciltler ve İlgili Maddeler.İstanbul.
- İzmirli, İ. H. (1938). **İslam Felsefesi Dersleri**. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ögel, B.(1971). **Türk Mitolojisi**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____. (1979). **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**. Ankara: Remzi Kitapevi.
- Sönmez, V. (1994). **Eğitim Felsefesi**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tezcan, M. (1992). **Atatürk ve Eğitim**. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Türkoğlu, P. (1997). **Tonguç ve Enstitüleri**. İstanbul.
- Tonguç, İ. H. (1938). **Köyde Eğitim**. Ankara: Remzi Kitapevi.
- _____. (1946). **İlköğretim Kavramı**. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Topses, G. (1982). **Eğitim Felsefesi Temel Sorunları**. Ankara Dayanışma Yayınları.
- Unat, F. R. (1964). **Türkiye Eğitiminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**. Ankara.

Ülken, H. Z. (1957). **İslam Düşüncesi II. İslam Felsefesi Tarihi**. İstanbul: Remzi Kitapevi.

İmaj Kaynakçası

Farabi <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/kk/f/f8/Alfarabi.jpg> Erişim Tarihi: 26.06.2008

İbn-i Sina http://tr.wikipedia.org/wiki/Resim:Avicenna_Persian_Physician.jpg Erişim Tarihi: 26.06.2008

Gazali <http://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%A9p:Ghazali.gif> Erişim Tarihi: 26.06.2008

İbni Rüşd <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/82/AverroesColor.jpg> Erişim Tarihi: 26.06.2008

Okuma Parçası

Yönetime Katlıyoruz

Öğrenci başkanını ve iki yardımcısını genel oyla seçtik. Onlar da bir araya geldiler, kol başkanlarını, çalışma arkadaşlarını seçtiler. Tüzüklerini, aylık çalışma programlarını hazırladılar. Okul yönetimine verdiler. Bunlar onaydan çıktı, örgütümüz kuruldu. Bir gün, müdür M. Rauf İnan, öğrenci başkanını, iki yardımcısını öğretmenler toplantısına katılmaya çağırdı. Bu durumu bir öğretmen yadırgadı: "Öğrenci, öğrenciliğini bilmelidir. Öğretmenler toplantısında bunların işleri ne?" gibi sözler etti. Müdür bunu duymazlıktan geldi.

Toprağımızın krokisini çıkardık. 4000 dönümlük yeri ekin tarlası olarak ayırdık. Sebze ve meyve bahçesi olarak 300 dönüm yeter dedik. Hamidiye köyünün gerilerindeki çıplak tepelere 40 dekarlık orman, 50 dönümlük üzüm bağı konduğunu düşündük. Meyveli, meyvesiz dikilecek ağacın 100.000'in altında olmamasını kararlaştırdık. ... Çevremiz gün geçtikçe gençleşti, tazeleşti, güzelleşti ve zenginleşti. Yetiştirdiklerimizin sonunda, beslenmemiz de değişti. Yurdun çok yerlerinde ekmeğe karneyle yenmeye başladığında biz tarlamızdan çıkan buğdaylarla bu sıkıntıyı görmedik. Üstelik başka enstitülere tonlarca buğday yardımı yaptık. Sebzelerimizden çevremiz halkını da bol bol yararlandırdık. ... Biz okulu bitirip gittikten sonra çalışma planlarımızın tümüyle uygulandığını; sonuçtan çevre köylerin de etkilendiğini, onların da bizim gibi bağ diktiklerini, bahçe oluşturduklarını, topraklarını ormanlaştırmaya başladıklarını duyduk. Bizim ağaçların da planladığımız gibi 100.000'i aştığını sevinçle öğrendik. ...

İnönü'nün Savaştepe Köy Enstitüsü'ne yaptığı gezi sırasındaki kitap olayını duymayan kalmadı: Tuğla ocağına giderken, kümes nöbetçisi Hatice'yi görüyor. Çağırıp azık torbasında ne olduğunu soruyor. Peyniri, ekmeği ve köftesi olduğunu söylüyor. Başka ne var, açtırıyor torbayı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın klasikler dizisinde yayımlanmış olan Sophokles'in Antigone kitabı çıkıyor. İnönü'nün gözleri yaşarıyor, yanındaki Genel Kurmay Başkanı Abdurrahman Paşa'ya dönüp, "Paşam görüyorsunuz bu klasikler daha yeni çıktı. Ankara'da bile okunmuyor, ama benim çocuklarım Antigone okuyor. Köylümüz kentlimiz, erimiz generalimiz kumanyasına ne zaman kitabı da ekleyecek duruma gelirse, o gün Türkiye gerçekten kurtulmuş demektir. " diyor. Hatice ekliyor: "Efendim ben değil, tüm enstitü okuyor bu kitabı." (Türkoğlu 1997:251).

"Enstitünün ne demek olduğunu ne müdür, ne yardımcısı, ne de maarif müdürü hiçbiriniz anlamamışsınız. Cehennem gibi sıcak bir yerde, hem de bahçede ölçüp biçilecek, hesaplanacak birçok iş varken bile öğrenciyi bu bunaltıcı yere sokmuşsunuz, matematik öğretiyorsunuz. Öğretmenler iş içinde ders yapmayı öğreninceye kadar kitleyin bu sınıfların kapısını!.." dedi. Tonguç cebinden şerit metresini çıkardı. Bahçe önce dönüm olarak ölçüldü.

Bir dönümün köşelerine büyük taşlar konuldu. Sonra bir dönüm üstünde onar metrekaireler ve birer metrekaireler bulundu. Her fidanın dikileceği yere küçük taşlar konuldu. Kaç fidan dikilmesi gerektiği sayıldı. İpler gerilerek metrekaireler yapıldı, köşelerine kazık çakılınca kareler iyice ortaya çıktı, sayıldı. Bu çalışmalar yapılırken işe el sürmeyen öğrenci kalmadı... "Şimdi karatahtada bunların hesabını yaptırıp, ne kadar fidan dikileceğini, tarım öğretmenine bildirirsiniz." dedi.

Türkoğlu'nun (1997, ss. 257-258) Tonguç ve Köy Enstitüleri kitabından alınmıştır.